Constitutionele verankering van toekomstige generaties?

Een staatsrechtelijke reflectie op het jaarverslag van de Raad van State

Eva van Vugt[1]

Moeten toekomstige generaties opgenomen worden in de Grondwet? Die vraag wordt onderzocht in deze staatsrechtelijke reflectie op het jaarverslag 2025 van de Raad van State. Betoogd wordt dat een serieus debat over intergenerationele rechtvaardigheid vraagt om een hernieuwde blik op de Grondwet, de gemeenschap die zij dient en de verantwoordelijkheid van huidige generaties voor degenen die nog komen. Verder onderzoek naar een toekomstgerichter constitutioneel en parlementair stelsel is daarvoor nodig.

1. Recht op een toekomst

Op 16 april 2026 verscheen het jaarverslag van de Raad van State over 2025. Het jaarverslag bevat zoals in eerdere jaren informatie over 'De Raad als instituut', 'De Raad als adviseur' en 'De Raad als bestuursrechter', evenals een compleet jaaroverzicht van de cijfers en van beeldbepalende adviezen en uitspraken van dat jaar. Maar het jaarverslag begint zoals altijd met een algemene beschouwing. Dit keer heeft de Raad van State deze beschouwing gewijd aan het thema van intergenerationele rechtvaardigheid, in het jaarverslag gedefinieerd als

> 'het beginsel dat de huidige generatie een verantwoordelijkheid heeft om hulpbronnen, leefbaarheid en economische stabiliteit eerlijk te delen met toekomstige generaties en te voorkomen dat de lasten daarvan onevenredig op hen en op hun nakomelingen worden afgewenteld.'[2]

Ook toekomstige generaties hebben namelijk – in de woorden van toenmalig vicevoorzitter van de Raad van State Thom de Graaf – 'recht op een toekomst'.[3]

Wat opvalt is dat de Raad van State intergenerationele rechtvaardigheid ruim invult. Dit beginsel speelt al decennialang een rol in het (internationale) milieurecht. Invloedrijk was het boek *In fairness to future generations,* waarin Edith Brown Weiss intergenerationele rechtvaardigheid zo uitlegt als dat de huidige bewoners de aarde als rentmeesters beheren voor toekomstige generaties. Dat betekent dat zij de vruchten van de aarde mogen plukken, mits dat voor toekomstige generaties ook mogelijk blijft om te doen. Kortom, de huidige generatie heeft een verantwoordelijkheid om de opbrengsten van de natuur eerlijk te delen met toekomstige generaties en de lasten daarvan niet onevenredig op hen af te wentelen.[4] Het beginsel is recent nieuw leven ingeblazen in de klimaatrechtspraak,[5] vanuit de gedachte dat de huidige generatie de grootschalige uitstoot van broeikasgassen voor eigen economisch gewin moet

Auteur

1. Mr. dr. E.Y. van Vugt is werkzaam als universitair docent Staatsrecht bij de Universiteit Maastricht en verbonden aan het Maastrichts Onderzoekscentrum voor Samenleving en Recht (MOSaR). Deze bijdrage is een lichte bewerking van het referaat dat zij op 30 september 2026 hield tijdens een online seminar van de Staatsrechtkring over het jaarverslag van de Raad van State en de belangen van toekomstige generaties.

Noten

2. Raad van State, *Recht op de toekomst* (Jaarverslag 2025), Den Haag, april 2026, p. 10.
3. Ibid. Jaarverslag 2025, p. 5.
4. E. Weiss Brown, *Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*, Tokyo: United Nations University/New York: Transnational Publishers 1988.
5. D. Bertram, '"For You Will (Still) Be Here Tomorrow": The Many Lives of Intergenerational Equity', *Transnational Environmental Law* 2023, afl. 12, p. 121-149.

© Malte Mueller/Getty images

terugdringen om toekomstige generaties niet op te zadelen met de onomkeerbare schade die daarvan het gevolg is voor de leefbaarheid van de aarde.

Maar de Raad rekent niet alleen de planeet en de natuurlijke grondstoffen die deze voortbrengt tot zaken die de huidige generatie eerlijk moet delen met toekomstige generaties. Dat geldt ook voor sociaal-economische en maatschappelijke verworvenheden, zoals ouderdomsvoorzieningen en zelfs de democratische rechtsstaat.[6] Hieruit leid ik af dat wij er volgens de Raad van State niet slechts voor moeten zorgen dat we de planeet *in ecologische zin leefbaar* achterlaten voor volgende generaties, maar ook dat de volgende generaties op die planeet *een menswaardig bestaan* kunnen leiden: een boodschap die ik persoonlijk alleen maar kan onderschrijven.

De Raad rekent ook sociaal-economische en maatschappelijke verworvenheden tot zaken die de huidige generatie eerlijk moet delen met toekomstige generaties

Het Jaarverslag biedt vervolgens een mooi overzicht van verschillende instrumenten die momenteel al in de praktijk ingezet worden om de belangen van toekomstige generaties een plek te geven in de besluitvorming. Denk daarbij aan de Leidraad Toekomstgericht Beleid en bijbehorende generatietoets; langjarige beleidsprogramma's; onderzoeken en advisering door Hoog Colleges van Staat,

Staatscommissies, de WRR, de Wetenschappelijke Klimaatraad, en planbureaus; en wetgeving met langetermijnhorizon. Wel constateert de Raad van State dat de aandacht voor toekomstige generaties nog veelal

> 'ongelijkmatig, versnipperd en moeilijk te koppelen [is] aan het reguliere overheidsbeleid. (...) Om intergenerationele rechtvaardigheid echt substantiële inhoud te geven, is meer nodig: structurele maatregelen die politiek, departementen en samenleving dwingen zich rekenschap te geven van het recht op de toekomst van volgende generaties en van de gevolgen van hun besluiten en beleid voor die toekomst.' [7]

De Raad van State meent daarom dat er 'een opdracht voor de democratische instituties' ligt om na te denken over 'innovaties zoals "ingeburgerde" burgerberaden, een toekomstambassadeur in relevante beleidssectoren en een ombudsfunctie voor toekomstige generaties'. Daarnaast verdient het volgens de Raad van State 'aanbeveling om een grondige verkenning te verrichten naar de mogelijkheid en wenselijkheid van constitutionele verankering van de belangen van toekomstige generaties en de opdracht om intergenerationele rechtvaardigheid na te streven'. In het vervolg van deze bijdrage richt ik me vooral op deze aanbeveling.

2. Constitutionele verankering van toekomstige generaties

Sobere grondwetsopvatting

Zoals Ronald Tinnevelt in *Ars Aequi* opmerkt, hangt het antwoord op de vraag of de Nederlandse Grondwet toekomstige generaties zou moeten beschermen af 'van de grondwetsopvatting die we hebben'.[8] Die opvatting karakteriseert de Raad van State als terughoudend en sober. In afwijking van de meeste andere grondwetten ter wereld ontbreekt het de Nederlandse Grondwet inderdaad aan 'ideologische verklaringen over de grondslagen van de Nederlandse staat en de oorsprong van het overheidsgezag'.[9] In plaats daarvan biedt de Grondwet, in de woorden van Joyce Esser, 'een institutioneel kader voor het politieke staatsleven, dat verder vorm moet krijgen in de dagelijkse democratische politiek'.[10] Zo creëert de sobere Grondwet ook ruimte om de normen en waarden van de Nederlandse samenleving op democratische wijze te bepalen in plaats van deze op voorhand aan die samenleving op te leggen. En pas als die normen en waarden in bestaande regelgeving of andere besluiten met voldoende draagvlak zijn bevestigd, dan wel in andere zin breed door de samenleving worden gedragen, zouden zij volgens Piet

Bezien we het constitutioneel recht als project, dan dient de Grondwet ineens een doel, namelijk de verwezenlijking van deze waarden

Hein Donner voldoende constitutionele rijpheid vertonen om in de Grondwet opgenomen te worden.[11]

Tsja. Die goeie, ouwe, sobere Grondwet van ons: leent die zich eigenlijk wel voor het opnemen van expliciete waarborgen voor de bescherming van toekomstige generaties? Of moet het democratische draagvlak voor intergenerationele rechtvaardigheid zich eerst nog verder uitkristalliseren?

Deze manier van vraagstelling is typisch voor de Nederlandse staatsrechtsbeoefening. Als het aankomt op constitutionele verandering zijn wij uiterst behoedzaam. Zoals Maarten Stremler & Monica Claes terecht stellen in hun recent verschenen boek, neemt veel van het onderzoek dat wij doen de vorm aan van een systematische reconstructie en interpretatie van het constitutionele recht in het licht van haar historische ontwikkeling.[12] Hoewel deze benadering haar eigen merites heeft, maakt ze constitutioneel-rechtelijk onderzoek ook nogal conservatief. We bestuderen de betekenis van constitutionele normen in het licht van het verleden, maar voelen ons ongemakkelijk bij het bespreken van constitutionele ontwikkelingen die (nog) geen weg hebben gevonden naar die Grondwet. Dat kan verklaren waarom er tot op heden geen serieus debat is geweest binnen het staatsrecht over de constitutionele bescherming van toekomstige generaties, terwijl overal ter wereld grondwetsbepalingen worden opgenomen met precies die strekking.[13]

Het verklaart misschien, maar gelet op de grote maatschappelijke opgaven waarvoor de Staat zich gesteld ziet staan, volstaat deze houding niet meer. En het kán ook anders. In zijn bijdrage aan het eerdergenoemde boek van Stremler & Claes, zet Joost Sillen helder uiteen dat het constitutionele recht op twee manieren beschouwd kan worden: 1) als een neutraal *systeem* waarin we een bepaalde samenhang proberen te ontwaren, maar ook 2) als een *project* dat vertrekt uit bepaalde waarden, zoals vrijheid en menselijke waardigheid.[14] Bezien we het constitutioneel recht inderdaad als project, dan dient de Grondwet ineens een doel, namelijk de verwezenlijking van deze waarden. Dat maakt een ander gesprek over constitutionele verandering mogelijk, namelijk een gesprek over de vraag hoe de Grondwet beter kan worden toegerust om

6. Jaarverslag 2025, p. 10.
7. Jaarverslag 2025, p. 24.
8. R. Tinnevelt, 'Constitutionele bescherming voor toekomstige generaties?', *Ars Aequi* mei 2025, p. 393.
9. *Rapport Staatscommissie Grondwet*, november 2010, p. 23.
10. J. Esser, *Kritiek bestuursrecht: Constitutionele cultuur, democratie en rechtsbescherming in rechtsvergelijkend perspectief* (diss. Leiden), Wolters Kluwer, 2026, p. 143.
11. *Kamerstukken II* 2011/12, 31570, nr. 20, p. 4. Zie ook J. Sillen, 'De relatieve betekenis van de Grondwet voor de wetgever', *RegelMaat* 2020, afl. 35, p. 408-409.
12. M. Stremler & M. Claes (red.), *Macht, constitutionalisme en staatsrecht: Naar een herbezinning op de staatsrechtswetenschap,* Den Haag: Boom 2026, p. 17.
13. R. Araujo & L. Koessler, 'The Rise of the Constitutional Protection of Future Generations', *LPP Working Paper no. 7,* september 2021, ssrn.com/abstract=3933683.
14. J. Sillen, 'Staatsrecht, ontstatelijking en constitutionalisme. Een typologie van staatsrechtelijke benaderingen', in: M. Stremler & M. Claes (red.), *Macht, constitutionalisme en staatsrecht: Naar een herbezinning op de staatsrechtswetenschap,* Den Haag: Boom 2026, p. 39-63, p. 42.

Het beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid noopt tot een conceptuele heroriëntatie op de vraag wie de politieke gemeenschap is voor wie de staat macht uitoefent

effectief bij te dragen aan de verwezenlijking van vrijheid en menselijke waardigheid. De toekomstgerichtheid van deze vraagstelling is ineens kraakhelder: wie de Grondwet immers beschouwt als een instrument voor de verwezenlijking van vrijheid en menselijke waardigheid, verwacht en wenst ook dat die waarden *blijvend* verwezenlijkt worden.

Positiefrechtelijke inductie

Zo bezien strekt de Grondwet er dus allang toe om de democratische rechtsstaat en alles wat daarbij hoort over te dragen aan de generaties die na ons komen, zoals zij ook aan ons is overgeleverd door de generaties voor ons. De algemene bepaling van de Grondwet maakt dit eigenlijk al vrij duidelijk. En wie verder kijkt, kan het ook afleiden uit andere bepalingen van de Grondwet: 'positiefrechtelijke inductie' noem ik dat hier.

In dit blad zagen we onlangs een sterk staaltje positiefrechtelijke inductie voorbij komen van Maurice Adams & Dajo de Prins, die betogen dat er in ons rechtssysteem zoiets bestaat als een constitutioneel beginsel van staatscontinuïteit.[15] Dat beginsel houdt in dat er een positieve verplichting rust op de instituten van de staat om de continuïteit van de bevolking, het grondgebied, en het soeverein gezag van de staat te waarborgen alsmede die van de democratische rechtsstaat: een toekomstgerichte opdracht, zou ik durven stellen, voor ons als huidige generatie om ervoor te zorgen dat toekomstige generaties over dezelfde kansen en middelen als wij beschikken om zelf keuzes te maken over de inrichting van hun samenleving.

De methode die Adams & De Prins hanteren om tot die conclusie te komen, leent zich mogelijk ook voor het positiefrechtelijk funderen van een constitutioneel beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid. Zij definiëren constitutionele beginselen namelijk als 'normatieve uitgangspunten van het constitutionele recht waarvan de sporen in de Grondwet zelf te vinden zijn'. Eén manier om die sporen te vinden, is door verschillende grondwetsbepalingen in onderlinge samenhang te lezen.

Naast het al genoemde voorbeeld van de algemene bepaling die de Grondwet opdraagt om de democratische rechtsstaat en de grondrechten te waarborgen, zijn er namelijk de sociale grondrechten die de staat verplichten om zorg te dragen voor bestaanszekerheid van de bevolking en de spreiding van welvaart (artikel 20 lid 1), de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu (artikel 21), voldoende werkgelegenheid (artikel 22) en onderwijs (artikel 23). Dat deze sociale grondrechten een toekomstgerichte dimensie hebben, lijkt me buiten kijf staan. Zij strekken immers tot het in stand houden van voorwaarden waaronder ook toekomstige generaties hun menselijke waardigheid kunnen verwezenlijken.

Een andere grondwetsbepaling die mijns inziens sporen bevat van intergenerationaliteit, maar die de Raad van State (in tegenstelling tot de sociale grondrechten)[16] niet noemt, is artikel 90: 'De regering bevordert de ontwikkeling van de internationale rechtsorde.' Uit de wetsgeschiedenis valt af te leiden dat deze grondwetsbepaling niet uitsluitend in het leven is geroepen ter bescherming van veiligheid van de Nederlanders hier en nu, maar met een vooruitziende blik: vanuit een streven om bij te dragen aan *duurzame* internationale vrede en veiligheid, de ontwikkeling van mensenrechten in de breedste zin van het woord, waaronder ook de internationale verdelende rechtvaardigheid in de bevordering van het welzijn van de wereldbevolking.[17] Een grondwetsbepaling dus, die een overduidelijke ambitie ademt voor de toekomst.

Conceptuele heroriëntatie op de politieke gemeenschap

Een grondige verkenning naar de constitutionele verankering van intergenerationele rechtvaardigheid vereist dus dat we eerst onderzoeken of onze constitutie daar reeds sporen van bevat. Want áls dat inderdaad zo zou zijn, dan verliest het bezwaar van het sobere karakter van de Grondwet, die doorgaans codificeert wat al ruimschoots in onze constitutie aanwezig geacht wordt, aan overtuigingskracht. Positiefrechtelijke inductie is echter niet voldoende om de bescherming van toekomstige generaties constitutioneel te funderen. Een dergelijke fundering vraagt namelijk ook om een herbezinning op de vraag voor *wie* de staat eigenlijk politieke macht uitoefent.

De grondwetsbepaling die het begin van een antwoord op die vraag bevat, is artikel 50 Grondwet: De Staten-Generaal vertegenwoordigen het gehele Nederlandse volk. Dit volk werd bij de totstandkoming van de Grondwet in 1814 echter niet aangemerkt als soeverein, en daarna evenmin.[18] Kunnen we dus zeggen dat het Nederlandse volk de politieke gemeenschap is voor wie de staat macht uitoefent? Duidelijk is wel dat met 'het gehele Nederlandse volk' niet slechts de kiezers bedoeld werden. Het vertegenwoordigen van dat volk komt namelijk neer op het bevorderen van het algemeen belang, dat wil zeggen, dat van de samenleving als geheel. Om die reden kunnen de leden der Staten-Generaal ook niet gebonden worden aan instructies van hun achterban: zij stemmen zonder last (artikel 67 lid 3 Grondwet). Maar wie behoren er dan precies tot de politieke gemeenschap die de Staten-Generaal moeten vertegenwoordigen, en voor wie zij met de regering politieke macht uitoefenen? Wie is precies dat volk? Zijn dat alle inwoners van Nederland, of alle staatsburgers? En dan alleen die inwoners of burgers die nu bestaan of het collectief van inwoners of burgers dat door de tijd heen de Nederlandse bevolking zal uitmaken?

De herleefde belangstelling voor het beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid noopt dus wat mij betreft tot een conceptuele heroriëntatie op de vraag wie de politieke gemeenschap is voor wie de staat macht uitoefent. Maar waar zouden we voor zo'n conceptuele heroriëntatie in hemelsnaam moeten beginnen? Typisch aan de Nederlandse constitutionele identiteit is immers dat er 'geen gemeenschappelijke visie [bestaat] op de constitutionele grondslagen van onze samenleving'. Zoals Couwenberg terecht stelt, is 'de vraag naar de bron van het overheidsgezag altijd heel uitlopend beantwoord, evenals de vraag waar de hoogste macht gelegen is. Met die vraag worstelt de Nederlandse staatsrechtbeoefening nog steeds'.[19]

Wellicht kunnen de buren ons helpen. Anders dan Nederland expliciteren België en Duitsland namelijk wél voor wie de instituten van de staat politieke macht uitoefenen. Volgens de Belgische Grondwet gaan alle machten namelijk uit van de natie (artikel 33). De Grondwet bepaalt bovendien dat de leden van beide Kamers van het parlement 'de Natie' vertegenwoordigen 'en niet enkel degenen die hen hebben verkozen.' (artikel 42) Volgens de Belgische staatsleer verwijst 'de natie' niet naar het volk zoals dat ten tijde van de afkondiging van de Grondwet bestond, en ook niet naar de verzameling kiesgerechtigden nu, maar naar een abstracte entiteit die alle Belgen, inclusief vroegere generaties en toekomstige generaties, omvat.[20] En volgens artikel 7bis van de Belgische grondwet dienen de federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten met de solidariteit tussen deze generaties rekening te houden, door bij de uitoefening van hun bevoegdheden een duurzame ontwikkeling in haar sociale, economische en milieugebonden aspecten na te streven.

De Duitse Grondwet bepaalt op zijn beurt in artikel 20 dat alle staatsmacht wel degelijk uitgaat van het volk, en door dat volk zal worden uitgeoefend via verkiezingen en via wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende instituties van de staat. In de volgende bepaling, artikel 20a, bepaalt de Duitse Grondwet evenwel dat de staat, bewust van haar verantwoordelijkheid jegens toekomstige generaties, de natuurlijke levensvoorwaarden en de dieren zal beschermen. Bij de uitoefening van politieke macht namens het Duitse volk, dragen de instituten van de Duitse staat dus een constitutionele zorgplicht tegenover toekomstige generaties.

Een onderzoek naar de wijze waarop de verschillende soevereiniteits- en representatieconcepties in België en Duitsland door hebben gewerkt in de beslissing van deze landen om toekomstige generaties in hun grondwet op te nemen, kan mogelijk inzichten opleveren die ons helpen om de bescherming van toekomstige generaties constitutioneel te funderen.

Een constitutioneel-theoretisch kader voor de grondwettelijke bescherming van toekomstige generaties

Kortom: om te kunnen beantwoorden óf en zo ja, hoe toekomstige generaties een plek zouden moeten krijgen in de Grondwet, zullen we:

1) het constitutionele recht niet slechts als systeem maar als project moeten zien dat tot doel heeft bepaalde waarden te verwezenlijken;
2) ons – eventueel via rechtsvergelijking – conceptueel moeten heroriënteren op de vraag wie eigenlijk die politieke gemeenschap is waarvoor de Nederlandse staat macht uitoefent; en
3) na moeten gaan in hoeverre de Grondwet reeds sporen bevat van een beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid.

Een antwoord op deze voorvragen zullen een constitutioneel-theoretisch kader bieden waarbinnen verder nagedacht kan worden over het nut en de noodzaak, alsmede de precieze aard (symbolisch of juridisch-normatief) en vorm van de grondwettelijke bescherming: zou die bescherming moeten zien op de vertegenwoordiging van de belangen van volgende generaties in de besluitvorming,[21] of op de verankering van fundamentele rechten van toekomstige generaties? Of is het misschien beter om een constitutioneel beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid, toekomst-specifieke zorgplichten, of zelfs concrete beleidsdoelen voor de lange termijn te codificeren?

3. Meer onderzoek nodig om het parlementair stelsel toekomstgerichter te maken

Tot slot verdient een grondige verkenning van een constitutionele bescherming van toekomstige generaties ook dat de huidige constitutionele regels en mechanismen van het parlementair stelsel kritisch tegen het licht gehouden worden. Getoetst moet worden in hoeverre zij bijdragen of juist in de weg staan aan toekomst-georiënteerde besluitvorming. Natuurlijk kennen vertegenwoordi-

Ik zou daarom willen adviseren om ook te bekijken hoe de werking van het parlementaire stelsel zelf minder vatbaar wordt voor de waan van de dag

15. M. Adams & D. de Prins, 'Staatscontinuïteit als constitutioneel beginsel', *NJB* 2026/1402, afl. 26, p. 2150-2160.
16. Jaarverslag 2025, p. 17-18.
17. L. Besselink, 'De grondwettelijke plicht om de internationale rechtsorde te bevorderen', *NJB* 2025/1781, afl. 22, p.1795.
18. E.Y. van Vugt, *De Staten-Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche volk: een onderzoek naar de veranderingen in de betekenis van artikel 50 Grondwet tussen 1814 en 1983* (diss. Tilburg), Den Haag: Boom juridisch 2021.
19. S.W. Couwenberg, 'Nederlandse en Vlaamse identiteit – betekenis, onderlinge relatie en perspectief', in: *Nederlandse en Vlaamse identiteit. Betekenis, onderlinge relatie en perspectief*, Civis Mundi jaarboek 2006, Budel, 2006, p. 9. Citaat gevonden via G. van der Schyff, 'De Nederlandse constitutionele identiteit: soberheid troef', *TBP* 2017/6, p. 324.
20. C. Maes, *Het soevereiniteitsbegrip in de Belgische grondwet van 1831. Een rechtshistorisch onderzoek naar de betekenis van soevereiniteit voor de organisatie van de Belgische staatsmacht* (diss. KU Leuven), 2020.
21. T. Barkhuysen, 'Evenredige vertegenwoordiging van generaties', *NJB* 2022/1, afl. 1, p. 3.

gende democratieën in algemene zin een zekere dynamiek waardoor actuele zorgen en behoeften vaak voorrang krijgen op langetermijnbelangen. Desalniettemin lijkt het me vanuit het oogpunt van democratische legitimiteit onverstandig om de vertegenwoordigende democratie dan maar als gebrekkig te bestempelen, en de bescherming van toekomstige generaties uitsluitend te zoeken in constitutionele en internationaalrechtelijke waarborgen. Dit komt immers neer op het afschermen of zelfs isoleren van de toekomstige generaties van de politieke besluitvorming, terwijl het goed zou zijn als politici ook hun belangen zouden meewegen bij hun beslissingen en daar ook verantwoording over afleggen aan de huidige generatie. Om dezelfde reden lijkt het me onverstandig om ons voor de bescherming van toekomstige generaties volledig te verlaten op burgerberaden, nu de burgers die aan zulke beraden deelnemen aan niemand ook maar enige verantwoording verschuldigd zijn.

Ik zou daarom willen adviseren om ook te bekijken hoe de werking van het parlementaire stelsel zelf minder vatbaar wordt voor de waan van de dag. Denk aan betere regels voor kabinetsformatie, meer helderheid over demissionair doorregeren, een herbezinning op het recht van Kamerontbinding, de invoering van een constructief wantrouwensvotum, en een wetgevingsvalbijl. Want hoe bevorderlijk is het voor langetermijnbeleid als een coalitiepartij op elk moment dat het haar electoraal goed uitkomt, een stekker uit het kabinet kan trekken en verkiezingen af kan dwingen? En wellicht stuurt een wetgevingsvalbijl wel aan tot het principe van korte pijn: na aantreden gelijk aan het werk om complexe wetgeving naar de Kamer te sturen, zodat de hete aardappel niet telkens wordt doorgeschoven.[22] Want natuurlijk kunnen keuzes die we hier en nu maken verstrekkende gevolgen hebben voor toekomstige generaties. Maar dat geldt net zo zeer voor keuzes die we hier en nu *niet* maken. •

22. Dat is overigens ook veel democratischer, volgens S. Eggen, 'Een einde aan eeuwige wetsvoorstellen?', *De Hofvijver* 10 september 2025, afl. 168, jaargang 15, montesquieu-instituut.nl/column/202509/een-einde-aan-eeuwige-wetsvoorstellen.